

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.341

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.29>

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 436-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Беклеміщева Юлія Миколаївна,
аспірантка кафедри кримінального
права, процесу та криміналістики
(Інститут права імені Володимира
Сташиса Класичного приватного
університету, м. Запоріжжя, Україна)

Статтю присвячено аналізу об'єкта злочину «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів».

Проаналізовано нормативно-правові акти України щодо регулювання кримінальної відповідальності за злочин, передбачений статтею 436-1 Кримінального кодексу України, зокрема Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму» від 16 січня 2014 року № 729-VII, яким Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 436-1 «Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників» (цей нормативний акт втратив чинність на підставі Закону від 28 січня 2014 року № 732-VII); Закон України від 28 січня 2014 року № 735-VII, завдяки якому Кримінальний кодекс України доповнився статтею 436-1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів»; Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII.

Розглянуто загальні питання щодо визначення об'єкта злочину у доктрині кримінального права. Злочин, передбачений статтею 436-1 Кримінального кодексу України, розглядається як один зі злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Визначено родовий, безпосередній, безпосередній додатковий (обов'язковий та факультативний) об'єкти досліджуваного злочину.

Ключові слова: комуністична символіка, нацистська символіка, комуністичний режим, націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим, об'єкт злочину, мир, безпека людства, міжнародний правопорядок.

**OBJECT OF THE CRIME ENVISAGED BY THE ARTICLE 436-1
OF CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Beklemishcheva Yuliia Mykolaivna,
Graduate Student of Department of
Criminal Right Process and Criminalistics
(Volodymyr Stashys Institute of Law
of the Classic Private University,
Zaporizhzhia, Ukraine)

The article is sanctified to the analysis of object of crime of “Making, distribution of communist, Nazi symbolic and propaganda communist and nationally socialistic (Nazi) totalitarian modes”.

The legal acts of Ukraine are analyses normatively in part of adjusting of criminal responsibility for a crime ponder able the article 436-1 of the Criminal code of Ukraine, in particular: Law of Ukraine from 16.01.2014 № 729-VII “About making alteration in the Criminal code of Ukraine in relation to responsibility for a denial or acquittal of crimes of fascism” that the Criminal code of Ukraine was complemented by the article a 436-1 “Public denial or acquittal of crimes of fascism, propaganda of Nazi ideology, making and (or) distribution material, in that prove to be correct crime fascist and their supporter” (given normative act lose act warranted by law № 732-VII from 28.01.2014); Law of Ukraine № 735-VII from 28.01.2014, due to that the Criminal code of Ukraine was complemented by a century a 436-1 “Making, distribution of communist, Nazi symbolic and propaganda communist and nationally socialistic (Nazi) totalitarian modes”; Law of Ukraine from 9.04.2015 № 317-VIII “About conviction communist and nationally socialistic (Nazi) totalitarian modes in Ukraine and prohibition of propaganda of their symbolic”.

General questions are considered in relation to determination of object of crime in the doctrine of criminal right. Crime, ponder able the article 436-1 of the Criminal code of Ukraine examined as one of crimes against the world, safety of humanity and international law and order. Certainly family, direct, direct additional (obligatory and optional) objects of the investigated crime.

Key words: communist symbolic, Nazi symbolic, communist mode, nationally socialistic (Nazi) totalitarian mode, object of crime, world, safety of humanity, international law and order.

Вступ. Стабільний стан міжнародного миру є одним з найважливіших загальнолюдських благ. У зв'язку з цим стає зрозумілим спрямування політики будь-якої цивілізованої держави на захист цього феномену як на міжнародній арені, так і на рівні національного законодавства.

Події останніх років в Україні, пов'язані зі збройним конфліктом на сході держави та з анексією Автономної Республіки Крим, ще раз доводять, яким хитким може бути мир та як легко поставити під загрозу загальну безпеку людства. Слід зазначити, що разом з безпосередніми воєнними діями ведеться також інформаційна війна (інформаційний тероризм). На окупованих територіях відбуваються численні порушення прав та свобод людини, порушуються норми та принципи міжнародного гуманітарного права. В такому контексті основним завданням у процесі забезпечення захисту зазначеного вище інституту є криміналізація діянь, які становлять загрозу для безпеки людства та міжнародного миру, а також пов'язані з інформаційним терором, зокрема із запереченням, виправданням чи пропагандою злочинів фашизму, неонацистської ідеології, комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Розділом XX Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачено кримінальну відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Проблемам, пов'язаним із цими злочинами, зокрема злочинного діяння, передбаченого статтею 436-1 КК України «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», присвячували свої дослідження М. Бабак, А. Васильєва, М. Даньшин, В. Іващенко, І. Карпець, В. Комарницький, Я. Лантінов, С. Моханчук, А. Павловська, В. Панов, О. Пироженко, В. Поповичук, Є. Письменський, Є. Ромінський, О. Скакун, Е. Трикоз, І. Усенко, Ю. Філей, М. Хавронюк та інші науковці. Проте, не зменшуючи значущості наукових праць цих поважних вчених, маємо зазначити, що нині відсутнє системне дослідження злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Більш того, неоднозначним є ставлення в наукових колах до злочину, передбаченого статтею 436-1 КК України, зокрема до визначення його об'єкта.

Мета статті полягає в детальному аналізі об'єкта злочину виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного й націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; дослідженні проблем його визначення.

Результати дослідження. У науці кримінального права під час дослідження об'єкта того чи іншого злочину звертаються здебільшого до так званих вертикальної та горизонтальної класифікацій об'єкта. Відповідно до вертикальної класифікації виділяють загальний, родовий та безпосередній об'єкти злочинів, а відповідно до горизонтальної – безпосередній основний та безпосередній додатковий (обов'язковий і факультативний) [1, с. 61–62]. Під загальним об'єктом злочину розуміється сукупність усіх відносин, які поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність [2, с. 111]. Родовим об'єктом визнається група однорідних суспільних відносин, на які посягає однорідна група злочинів [3, с. 31]. Безпосередній об'єкт – це конкретні суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону певного закону про кримінальну відповідальність і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [4, с. 117]. Основним безпосереднім об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, посягання на які становить суспільну сутність злочину та заради охорони яких законодавець створив відповідну кримінально-правову норму [5, с. 83], а безпосереднім додатковим – ті конкретні суспільні відносини, які також порушуються внаслідок вчинення злочину, але виступають в цьому разі не як основні, а як супутні [6, с. 85].

Відповідно до статті 436-1 КК України вчинення злочину виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів полягає у виготовленні, поширенні, а також публічному використанні символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, зокрема у вигляді сувенірної продукції, публічному виконанні гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» [7]. Також частиною другою цієї кримінально-правової норми передбачено таку кваліфікуючу ознаку цього злочину, як вчинення його особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації [7].

Керуючись єдністю родового об'єкта певних, деякою мірою однорідних злочинів, законодавець об'єднав їх у розділі XX Особливої частини КК України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Це, зокрема, такі злочинні діяння, як пропаганда війни (стаття 436); виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (стаття 436-1); планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (стаття 437); порушення законів та звичаїв війни (стаття 438); застосування зброї масового знищення (стаття 439); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (стаття 440); екоцид (стаття 441); геноцид (стаття 442); посягання на життя представника іноземної держави (стаття 443); злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (стаття 444); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (стаття 445); піратство (стаття 446); найманство (стаття 447) [7].

В кримінальному законодавстві України вперше злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку були виділені в окремий розділ у КК 2001 року. Всі злочини, які поєднує XX розділ КК України, є такими, які «світове співтовариство визнає особливо небезпечними для всього людства, тому що вони підривають основи міжнародних відносин і здатні знищити саме людство» [8, с. 565]. Підставою для криміналізації цих діянь та основними джерелами норм як у міжнародному, так і в національному кримінальному праві стали такі міжнародні правові документи, як статут Нюрнберзького військового трибуналу (1945 рік); статут Токійського військового трибуналу (1946 рік); статuti міжнародних кримінальних трибуналів стосовно Югославії (1993 рік) та Руанди (1994 рік); спеціальна резолюція «Міжнародне співробітництво з питань кримінального права» (1997 рік); Римський Статут Міжнародного кримінального суду 1998 року та інші конвенції і резолюції ООН [9, с. 320]. Однак на міжнародному рівні не існує чіткого розмежування та критеріїв змісту злочинів, які посягають на міжнародний правопорядок. Виходячи з норм вітчизняного законодавства, зазначені злочинні діяння умовно можемо поділити на злочини проти безпеки людства (статті 439, 440, 441, 442 КК України) та злочини проти міжнародного правопорядку (статті 436, 437, 438, 443-447 КК України) [10, с. 706-714] або на злочини проти миру (статті 436, 437, 438, 447); безпеки людства (статті 439, 440, 441, 442); міжнародного правопорядку (статті 443, 444, 445, 446) [8, с. 566].

Всі ці злочини представляють загрозу для міжнародного миру. Вони посягають на міждержавні інтереси та мають міжнародний характер [11, с. 68]. На які ж саме суспільні блага при цьому посягає злочин виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів?

Виходячи зі змісту XX розділу КК України, визначаємо, що родовим об'єктом передбачених ним злочинів є мир, безпека людства та міжнародний правопорядок. Оскільки кримінальну відповідальність за розглядуваний злочин передбачено у XX розділі КК України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», зрозуміло, що законодавець безпосередньо визначив його родовий об'єкт, а саме мир на території нашої держави, її мирне співіснування з іншими державами, тобто мир міжнародний, відповідно, безпека людства. З цим важко не погодитись, адже за період існування комуністичного, націонал-соціалістичного тоталітарних режимів загинуло не менше людей, ніж під час запеклих війн, а нацистський режим безпосередньо було спрямовано на знищення цілих націй. Більш того, завдяки цим режимам провокувалися війни між державами. Вони побудовані на диктатурі, расовій нерівності

та ненависті, на жорстоких, репресивних методах і засобах встановлення влади, економічній експлуатації держави й народу, що є неприпустимим у цивілізованому світі. Отже, безперечно, діяння, спрямоване на виготовлення чи поширення всього, що пов'язано з комуністичним, націонал-соціалістичним, нацистським тоталітарними режимами чи їх пропагандою, посягає на такі суспільні блага, як мир та безпека. Таким чином, доцільно погодитися з думкою І. Доброход, відповідно до якої родовим об'єктом злочинів, які містяться у ХХ розділі КК, зокрема передбаченого статтею 436-1, є «суспільні відносини у сфері виконання норм міжнародного права та забезпечення основ існування держав та народів, а також основні принципи міжнародного миру та безпеки, які в цілому забезпечують мирне врегулювання спорів і конфліктів між народами та державами, охороняють безпечні умови існування людства» [12, с. 521].

Такі дії, як виготовлення, поширення, публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, зокрема у вигляді сувенірної продукції, а також публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів звеличують злочинні (комуністичний, націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний) режими та опосередковано закликають до їх звеличання інших осіб. Отже, цей злочин, скоріше, має інформаційне навантаження, тобто він вчинюється шляхом донесення до широкого кола осіб певної інформації та впливає на свідомість людей. Враховуючи зазначене, можемо стверджувати, що основний безпосередній об'єкт розглядуваного злочину співпадає з його родовим об'єктом. Злочин, передбачений статтею 436-1 КК України, посягає на мир, міжнародний правопорядок та безпеку людства.

Певну складність має визначення додаткового безпосереднього та факультативного безпосереднього об'єктів злочину, передбаченого статтею 436-1 КК України.

16 січня 2014 року Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму» № 729-VI КК України доповнився статтею 436-1 «Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників» [13]. Згодом цей нормативний акт втратив чинність на підставі Закону від 28 січня 2014 року № 732-VII. В подальшому КК України доповнився статтею 436-1 згідно із Законом від 28 січня 2014 року № 735-VII. 9 квітня 2015 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII [14], який встановлював нову редакцію статті 436-1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів». Зміст цієї норми викликав у наукових колах неоднозначну реакцію та бурхливе обговорення цієї проблематики, оскільки багато науковців виражали сумніви щодо доцільності та необхідності криміналізації такого діяння, перш за все наголошуючи на тому, що таким чином порушуються гарантовані Конституцією України права на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. Хоча такі твердження, на нашу думку, більшою мірою виражали сутність першої редакції статті 436-1 КК України щодо таких способів вчинення цього злочину, як публічне заперечення та виправдання злочинів фашизму. Такі діяння, на відміну від, наприклад, злочинів «публічні заклики до вчинення терористичного акту» (стаття 258-2) чи «заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку» (стаття 295), не полягають у заклику або підбурюванні до вчинення певного злочину чи взагалі злочинної поведінки. У правовій державі неможливе притягнення людини до кримінальної відповідальності за думки та їх висловлювання, навіть якщо вони є аморальними чи суперечать законам Божим.

У частині першій статті 436-1 КК України (в чинній редакції) законодавець визначає предмет злочину (символіка комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, зокрема у вигляді сувенірної продукції) та спосіб його вчинення (виготовлення, поширення та публічне використання предмета злочину, а також публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки»). Мотив та мета вчинення злочину на кваліфікацію не впливають. Визначати ж додатковий (обов'язковий та факультативний) безпосередній об'єкт злочину найпростіше шляхом орієнтування на предмет злочину, спосіб його вчинення, а також на такі суб'єктивні ознаки, як мета й мотив.

Такий спосіб встановлення об'єкта злочину можна розглянути на прикладі іншої статті КК України. Так, наприклад, розбій (стаття 187 КК України) – це напад задля заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства [7]. Оскільки цей злочин поміщено законодавцем у розділ VI КК України «Злочини проти власності», а вчинюється він задля заволодіння чужим майном, відповідно, його безпосередній об'єкт (який у цьому разі також збігається з родовим об'єктом) – це відносини власності, оскільки предметом цього протиправного діяння є майно, що має вартість, ціну та перебуває в чужій для винного власності. Розбій завжди вчинюється шляхом нападу на потерпілого, який поєднано з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я. За допомогою такого нападу винний не тільки переборює супротив потерпілої особи, але й здійснює на неї психологічний тиск, застосовуючи психологічне насильство. При цьому частина 1 статті 187 не передбачає завдання постраждалому тілесних ушкоджень. Однак з огляду на вказівку про те, що насильство має бути небезпечним для життя чи здоров'я (в момент його застосування), та той факт, що кваліфікуючою ознакою статті 187 (частина 4) є заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, можна зазначити, що під час вчинення розбою (основний склад) фізичне насильство полягає у заподіянні потерпілому легких тілесних ушкоджень або середньої тяжкості. Також це може бути вчинення дій, які не призвели до зазначених наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх заподіяння. Отже, не завжди під час розбою потерпілому може завдаватися фізична шкода. Може мути присутня можливість її спричинення. Отже, додатковим (обов'язковим) безпосереднім об'єктом цього злочину є психічна та фізична недоторканність особи, а факультативним – її здоров'я.

Задля визначення ж додаткового безпосереднього об'єкта злочину виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів найефективнішим буде звернутися до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки», в якому зазначається, що Верховна Рада України від імені Українського народу, а саме громадян України всіх національностей, приймає цей Закон, беручи до уваги, зокрема, резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 27 червня 1996 року № 1096 (1996) щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів, від 26 січня 2006 року № 1481 (2006) щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів, від 12 квітня 2006 року № 1495 (2006) щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології, а також дбаючи про забезпечення захисту прав і свобод людини й громадянина, маючи прагнення розвивати та зміцнювати незалежну, демократичну, правову державу, керуючись статтею 11 Конституції України, яка зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, задля недопущення повторення

злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками в майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України [14].

Висновки. Отже, спираючись на основи й причини криміналізації розглядуваного злочину, зазначені у наведеному Законі, можемо дійти висновку, що додатковим (обов'язковим) безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого статтею 436-1 КК України, необхідно вважати міжнародний та національний правопорядок щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних, націонал-соціалістичних (нацистських) тоталітарних режимів. Як додаткові факультативні об'єкти можна розглядати загрозу незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України; повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / за ред. О. Кашкарова, В. Робака. Сімферополь : Кримнавчпеддержвидав, 2010. 364 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За ред. В. Сташиса, В. Тація. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер. 2007. 496 с.
3. Бажанов М. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги, 1992. 168 с.
4. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. М. Бажанова, В. Сташиса, В. Тация. Киев : Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. М. Мельника, В. Климента. Київ : Юридична думка, 2004. 352 с.
6. Уголовное право Украины. Общая часть / под ред. Е. Стрельцова. Харьков : Одиссей, 2009. 344 с.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-03. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Баулін Ю., Борисов В., Тютюгін В. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. В. Сташиса, В. Тація. 4-тє вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.
9. Поповичук В. Визначення категорії «злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 320–323.
10. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за заг. ред. М. Мельника, В. Климента. Київ : Атіка, 2009. 744 с.
11. Іващенко В. Сучасні проблеми становлення міжнародного кримінального права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 6. С. 67–73.
12. Уголовное право Украины. Особенная часть / под ред. Е. Стрельцова. Харьков : Одиссей, 2009. 544 с.
13. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму : Закон України від 16 січня 2014 року № 729-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 22. Ст. 809. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
14. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 26. Ст. 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.